

9.Sınıf Coğrafya Türkiyede Yerleşmelerin Gelişimi ve Fonksiyonel Özellikleri Konu Anlatımı

Türkiye'de Yerleşme

Türkiye'nin her yerinde çeşitli medeniyetlere ait tarihi eserler bulunmaktadır. Bu şekilde açık hava müzesi haline gelen Anadolu topraklarına "medeniyetler beşiği" denmiştir.

Türkiye konumundan dolayı geçmişte dünya ekonomisi ve siyasetine yön vermiştir. Doğu ile batı arasındaki ticaret yollarının çoğu Anadolu toprakları üzerinden geçmiştir. Bu yollara ipek, baharat ve değerli eşyaların taşındığı yollar olarak örnek verilebilir. Kıtalar arası alışverişe neden olan bu yollar Anadolu'nun jeopolitik önemini artırmıştır. Bundan dolayı tarihte bir çok devlet gelişebilmek ve varlıklarını sürdürebilmek için Anadolu topraklarına ve boğazlara sahip olmak istemişlerdir. Dünya tarihinde etkili olan büyük medeniyetlerin önemli bir kısmı Anadolu topraklarında hüküm sürmüştür.

Ülkemizin, ekvator ve başlangıç meridyenine olan uzaklığı, hangi kıtada yer aldığı, çevresindeki ülkelere, denizlere ve ticaret yollarına göre durumu coğrafi konumunu ifade eder. Türkiye'nin coğrafi konumunun, dünya siyaseti ve ekonomisi üzerinde önemli bir rolü bulunur.

Jeopolitik konum; bir ülkenin coğrafi konumundan dolayı kazandığı stratejik, askeri, siyasal, ekonomik güçle dış siyasetini oluşturması ve yönlendirmesidir. Jeopolitik konumda etkili olan faktörler, değişen ve değişmeyen unsurlar olmak üzere ikiye ayrılır.

Değişmeyen unsurlar

Konum

- Kuzey Yarımküre 'de orta kuşakta yer alması
- Üç eski kıtanın birbirlerine en çok yaklaştığı yerde olması

Coğrafi Özellikler

- Ortalama yükseltisinin fazla olması
- Eğimli ve engebeli arazilerin geniş yer tutması
- Üç tarafının denizlerle çevrili olması
- Önemli su yollarına, İstanbul ve Çanakkale boğazlarına sahip olması
- Zengin su kaynaklarına sahip olması

Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikler

- Aktif fay hatlarının bulunması
- Jeotermal su kaynaklarının yaygın olması

iklim

- Ilıman kuşak iklimlerinin görülmesi
- Dört mevsimin belirgin olarak yaşanması
- Kısa mesafelerde farklı iklim özelliklerinin görülmesi
- İklim özelliklerine bağlı olarak çeşitli bitki örtüsüne sahip olması

İlk insanlar barınak olarak mağaraları ve ağaç kovuklarını tercih etmişlerdir. Çevrelerinde bulunan hayvanları avlayarak ve toplayıcılık yaparak besin ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Sonraki aşamada ise hayvanları evcilleştiren ve tarım yapmaya başlayan insanlık bu faaliyetlerinden dolayı yerleşik hayata geçmiştir. Tarımsal faaliyetler için su önemli olduğundan akarsular, tatlı su gölleri ve sulak alanlar yerleşme için uygun görülmüştür. Bu yüzden tarihte ilk yerleşmelerin Mısır'da Nil nehri, Güney Asya'da İndus nehri, Çin'de Gök Irmak ve Sarı Irmak, Mezopotamya'da Fırat ve Dicle nehirleri arasında yapıldığı bilinmektedir. Buralarda yoğunlaşan tarımsal faaliyetlerle birlikte yerleşim birimleri ortaya çıkmıştır.

Anadolu'daki ilk yerleşmeler, mağaralar olmuştur. Ülkemizdeki ilk yerleşmeler daha çok Göller Yöresi'nde olmuştur. Antalya Körfezi'nin batı ve kuzeybatısında yer alan Karain, Beldibi, Belbaşı, Çarkini ve Öküzini mağaraları ile İstanbul'daki Yarımburgaz Mağarası Anadolu'daki Paleolitik Çağ'a ait ilk yerleşme alanlarından. 10.000 yıl önce Anadolu topraklarında ilk köy tipi yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Hacılar (Burdur), Çatalhöyük (Konya), Çayönü Diyarbakır, Aşıklıhöyük (Aksaray) ve Can Hasan (Karaman) bu döneme ait köy tipi yerleşmelerden bazılarıdır. Ayrıca bu dönemin Anadolu'daki önemli yerleşim yerleri Alacahöyük (Çorum), Truva (Çanakkale), Kültepe (Kayseri), İkiztepe (Samsun) ve Alişar'dır (Yozgat).

Tarihi kayıtlara göre, Türklerin Orta Asya'dan göçünün nedeni, anayurtlarındaki toprakların verimsizleşmesidir. Kuraklık, otlak darlığı, nüfus yoğunluğu ekonomik sıkıntılara neden olmuştur. Hayvanlarını beslemek ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomik ve ticari yönden daha iyi imkanlara sahip diğer yerlere göç etmişlerdir.

Türkiye'de Yerleşmelerin Dağılımını Etkileyen Faktörler

1. DOĞAL FAKTÖRLER

a. İklim: Ülkemizde sıcaklık, yağış rejimi ve yağış miktarı gibi iklimi oluşturan unsurların bölgeler arasında çeşitlilik göstermesi tarımı, tarıma dayalı sanayiye ve turizmi etkilemektedir. Ülkemizde bol yağışlı iklimi seven çay yetişebildiği gibi, yaz kuraklığı isteyen pamuk ve kış ılıkılığı isteyen turuncgiller de yetişebilmektedir. Ayrıca yaz ve kış turizmi de iklim şartlarından dolayı gelişmiştir.

b. Yeryüzü Şekilleri: Ülkemizde yeryüzü şekillerinin çeşitli olması, arazinin yükseltisinin fazla olması, yer şekillerinin engebeli olması başta tarım, hayvancılık ve ulaşım olmak üzere birçok ekonomik faaliyeti etkilemektedir. Ayrıca ülkemizde dağların güney yamaçları, bakı etkisiyle daha sıcak olduğundan genellikle bu yamaçlarda da yerleşmeler yoğunlaşmıştır.

c. Toprak Özellikleri ve Jeolojik Yapı: Ülkemiz, ortalama yükseltisi 1132 metre olup dağlık ve engebelidir. Bunun yanında geniş ova ve platolar da bulunur. Delta ovaları önemli tarım alanları ve nüfusun yoğunlaştığı yerlerdir. Çukurova, Bafra ve Çarşamba gibi. Ege, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında iklim ve toprak koşullarına göre çeşitli tarım ürünleri yetiştirilir. İç kesimlerde yer alan ovalarda, tarıma bağlı yerleşim birimleri kurulmuştur. Tektonik ovalarda sıcak su kaynaklarına rastlanır. Erzincan, Bursa, Antakya ve Eskişehir bu duruma örnek verilebilir. Volkanik alanlarda verimli topraklar nedeniyle tarım gelişmiştir.

d. Su Kaynakları: Dünyada ilk yerleşmeler, su kaynaklarına yakın yerlerde kurulmuştur. Bu yüzden su kaynaklarının bol olduğu yerlerde yerleşmeler daha sıktır. Anadolu'daki ilk yerleşme alanları, Fırat ve Dicle Nehri ile Göller Yöresi ve çevresinde kurulmuştur.

2. BEŞERİ FAKTÖRLER

a. Ekonomik Faaliyetler: Dilovası, Çayırova, Çukurova, İzmit sanayinin geliştiği yerlerdir. Doğu Anadolu engebelidir. Burada hidroelektrik enerji potansiyeli yüksektir. Dağlar arasında birçok baraj kurulmuştur. Örneğin Atatürk, Keban, Karakaya gibi. Kar kalınlığı fazla ve arazi şartlarının uygun olduğu yerler kış turizmi için kullanılır. Örneğin Uludağ, Kartalkaya, Palandöken, Erciyes, Ilgaz gibi. Bazı dağlık arazilerde maden çıkarma ve işletme faaliyetleri görülür. Doğu Karadeniz yaylaları doğal güzellikleriyle mesire yeri veya yayla turizmi amacıyla kullanılır. Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bozkır bölgeleri hayvancılık faaliyetleri için kullanılır. Sanayi ve ticaret faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla yerleşim alanları da gelişmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Gaziantep gibi şehirlerde yerleşmeler yoğundur.

b. Ulaşım: Üretilen mallar, iç ve dış pazarlara düzenli bir biçimde sevk edilip, buralarda tüketilmezse üretimin önü tıkanır. Sanayinin gelişmesinde en etkili ve en ekonomik ulaşım sistemleri deniz yolu ile demir yoludur. Sanayi malları, en ucuz denizyolları ile taşınmaktadır. Türkiye'de İstanbul, İzmit, Adana, İzmir gibi merkezlerde limanlar iç kesimlere demiryolu ve karayolu ile bağlanmıştır.

Ulaşımın zayıf olduğu alanlarda yerleşmeler seyrek olarak görülür. Ulaşımın gelişmesine bağlı olarak bazı kıyı bölgelerinde turizme yönelik tesisler inşa edilmiştir. Örneğin Alanya. Bazı engebeli alanlar yerleşim amaçlı

kullanılabilmektedir. Örneğin Ankara'da küçük tepelerden oluşan bir çok alan yerleşime açılmıştır.

Türkiye'de idari fonksiyonlarına göre yerleşim birimleri

1927 yılındaki ilk nüfus sayımında nüfusun %75'i kırsal kesimde, %25'i ise kentlerde yaşamaktaydı. Fakat 1950 yılından sonra kırsal kesimden kentlere doğru göçlerin artması sonucunda bu oranlarda büyük değişiklikler olmuştur. 2010 yılındaki en son sayımda kent nüfusu %76.3'e yükselmiş, kır nüfusu ise %23.7'e düşmüştür. Türkiye'de nüfus artışını etkileyen en önemli faktör doğal nüfus artışıdır. Ülkemizde 1950'lerden sonra ölüm oranlarında, 1960'lardan sonra doğum oranlarında azalmalar başlamıştır.

Ülkemizin coğrafi özelliklerinden dolayı geniş bölgeler oluşturmak zordur. Bu yüzden oluşturulan bölgelerin yüz ölçümleri genellikle küçük olmaktadır. Coğrafi bölgelerin belirlenmesinde doğal koşullar tek başına yeterli olmadığı için tarım, sanayi, turizm, yoğun nüfuslu bölgeler gibi sınıflandırmalar yapılmaktadır.

1. Fiziki Coğrafya Özelliklerine Göre Bölgeler

a) Yeryüzü Şekillerine Göre Bölgeler : Bu tür bölgelerin oluşturulmasında yeryüzü şekillerinin engebeli ya da sade olması etkili olmuştur.

b) İklim tipine Göre Bölgeler : Bu bölgeler oluşturulurken sıcaklık ve yağış özellikleri dikkate alınmaktadır. Karadeniz iklim bölgesi, Akdeniz iklim bölgesi, Karasal iklim bölgesi gibi.

c) Bitki Örtüsüne Göre Bölgeler : Bu tür bölgeler oluşturulurken bölgenin hakim bitki örtüsü dikkate alınır. Orman bitki örtüsü, Maki bitki örtüsü, Bozkır bitki örtüsü gibi.

2. Beşeri Coğrafya Özelliklerine Göre Bölgeler

Bu tür bölgelerin oluşturulmasında nüfus, yerleşme, ekonomik özellikler dikkate alınmaktadır.

a) Nüfus Yoğunluğuna Göre Bölgeler :

Yoğun Nüfuslu Bölgeler

- İstanbul ve İzmit çevresi
- İzmir ve çevresi
- Bursa ve çevresi
- Adana ve çevresi

Seyrek Nüfuslu Bölgeler

- Hakkari ve çevresi
- Tuz Gölü çevresi
- Sivas ve çevresi
- Yıldız Dağları
- Menteşe yöresi

b) Yerleşim özelliklerine Göre Bölgeler

Kentsel Bölgeler

- İstanbul
- İzmir
- Antalya
- Ankara
- Bursa

Kırsal Bölgeler

- Rize ve çevresi
- Erzurum ve çevresi

- Giresun ve çevresi
- Sinop ve çevresi

c) Ekonomik Özelliklerine Göre Bölgeler

Tarım Bölgeleri

- Konya ve çevresi
- Samsun ve çevresi
- Bursa ve çevresi
- Edirne ve çevresi

Sanayi Bölgeleri

- İstanbul - İzmit ve çevresi
- Bursa ve çevresi
- İzmir ve çevresi
- Adana ve çevresi

Turizm Bölgeleri

- İstanbul ve çevresi
- Antalya ve çevresi
- İzmir ve çevresi
- Nevşehir ve çevresi

d) Karma Bölgeler : Birden fazla ekonomik fonksiyonun bir arada bulunduğu yerlerdir.

Tarım - Sanayi - Turizm Bölgeleri

- Çukurova çevresi
- Bursa çevresi
- İzmir çevresi

Maden - Sanayi Bölgesi

- Zonguldak ve Karabük çevresi
- Batman çevresi
- Seydişehir çevresi
- Afşin-Elbistan çevresi

Ticaret - Turizm - Tarım Bölgesi

- İzmir ve Manisa çevresi
- Bursa çevresi
- Kayseri çevresi